

Соціальна філософія

УДК 1 (13.07.77)

Хайрулліна Ю. О.

Кандидат філософських наук, доцент Миколаївського Національного університету імені В. О. Сухомлинського

КРИТЕРІЙ ЗРІЛОСТІ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Обґрунтовується критерій зрілості світоглядної культури особистості як буття функціоналу світорозуміння в контексті культури творчого буття, засвоєння соціальних ролей, включення у соціальні відносини.

Ключові слова: *світогляд, особистість, світоглядна культура.*

Розвиток ціннісно-сислової сфери підпорядкований завданням розвитку самосвідомості людини і відбувається в просторі культури. Вона — сфера самореалізації людини, розвитку його творчих сил. Життєтворчість має культурну цінність в тій мірі, в якій демонструє розвиток людських можливостей, а не досягнення утилітарних цілей. Саме тому, питання становлення особистості, її гармонійного входження у світ ніколи не втрачає актуальності.

Проблема пошуку міри зрілості світоглядної культури особистості полягає у тому, що культура є «особливим типом цілісності» [4, с. 130], об'єднуючим об'єктивне і суб'єктивне, індивідуальне і загальнолюдське, унікальне і універсальне, духовне і практичне, її розвиток визначається свободою, творчістю і завданнями розвитку людського потенціалу. Високоінтеграційні якості культури виявляються в її категоріальній системі, відповідній понятійному складу мислення, науки і соціальної практики. Структура культурних категорій включає раціональний, етичний і естетичний аспекти. Культурний розвиток є віддзеркаленням і констатацією духовно-світоглядного пошуку, оцінкою досягнутого в ціннісно-сислової сфері.

До вирішення цієї проблеми близько підійшла психологічна наука [3]. Так, проблема соціальної зрілості знайшла своє відображення у психологічних концепціях соціалізації-індивідуалізації особистості Г.М. Андрєєвої, М.І.Бобньової, І.С. Кона, Б.Д. Паригіна. А.В. Петровського, Д.І.Фельдштейна, К. Еріксона; соціальних установок і ціннісних відносин (В.Н. Мясищев, Ш.А. Надірашвілі, В.А. Ядов); в теоретичних уявленнях про особистісну зрілість у вітчизняній і зарубіжній психології (А.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, В.П. Зінченко, В.С. Мухіна, В.А. Петровський, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм); в розробці методів активного соціально-психологічного навчання (Ю.Н.Ємельянов, Є.С. Кузьмін).

На думку І.Кона, соціальна зрілість особистості — поняття, що фіксує одне з головних досягнень процесів навчання і виховання, здійснюваного родиною, школою, соціальним оточенням, соціумом в цілому. Соціальна зрілість розглядається як стійка якість особистості, що характеризується цілісністю, передбачуваністю, соціальною спрямованістю поведінки в усіх сферах життєдіяльності. Зріла особистість — це особистість, яка активно володіє своїм оточенням, стійкою єдністю особистісних рис і ціннісних орієнтацій і здатна правильно сприймати людей і себе [2].

Ф.Р. Філіппов зазначає, що соціальна зрілість — об'єктивно необхідний етап розвитку особистості, який характеризується досягненням самостійного соціального положення людини.

Обумовлений професійно-технічними і соціальними вимогами рівень освіти забезпечує реалізацію людиною її цивільних прав і обов'язків, засвоєння, інтеріоризацію етичних норм і цінностей класу, соціальної групи, суспільства в цілому, традицій і духовного багатства національної і загальнолюдської культури. К.К. Платонов використовує термін «мінімум соціальної зрілості особистості» і визначає його як етап розвитку особистості, як поява в її спрямованості соціальних норм, що визначають здатність усвідомлено, активно і самостійно брати участь в житті суспільства, прагнення до подальшого, максимально можливого для неї ідейно-політичного і професійного вдосконалення.

У соціально-психологічному контексті поняття «зрілість» трактується як досягнення в розвитку особистості та індивідуальності, що характеризується здібністю людини до самостійності в житті, коли вона не потребує допомоги з боку інших, які б підтримували її життєву рівновагу і протистояння життєвим труднощам (К.О. Абульханова-Славська, Г.М. Андрєєва, А.Г. Асмолов, П.І.Слободчиков та ін.). Протягом життя

людина продовжує оцінювати свій досвід, прогнозує свою поведінку, зіставляючи із реальними або передбачуваними оцінками і досвідом інших людей. Проте «значущі інші» стають лише її радниками, опонентами в справах, з приводу яких вона сама ухвалює життєво важливі рішення на основі власних «значень життя». Здібність до прийняття таких рішень і до їх здійснення — показник зрілості психічного розвитку людини, а критерії, на основі яких вона їх здійснює, — соціального розвитку.

На суперечності при виділенні критеріїв оцінки соціальної зрілості указував І. С. Кон. Він пише, що, «намагаючись сформулювати єдиний критерій соціальної зрілості, деякі автори вибирають як такий критерій початок самостійного трудового життя. Взявши за основу цей критерій, ми знайшли б, перш за все, величезну нерівномірність у темпах соціального дозрівання різних груп молоді: раніше дозріває сільська молодь, потім робітники і пізніше — молодь, студентство» [2, с. 42]. І. С. Кон робить висновок, що необхідно розглядати соціальне дозрівання як багатовимірний процес, що має не один, а декілька критеріїв.

До найважливіших з них він відносить: «завершення освіти, набуття стабільної професії, початок трудової діяльності, матеріальну незалежність від батьків, політичне і цивільне повноліття, службу в армії для чоловіків), укладання шлюбу, народження першої дитини. Перехід від дитинства до дорослості характеризується збільшенням кількості і розширенням діапазону фактично доступних або нормативно обов'язкових для індивіда 347 даного віку соціальних ролей, що пов'язано з розширенням сфери його життєдіяльності. В процесі розвитку істотно міняється суб'єктивна значущість і співвідношення різних ролей і пов'язаних з ними відносин» [2, с. 42].

Г. С. Сухобська [8] розглядає найважливіші атрибути соціально-психологічної зрілості і відносить до них такі здібності: до самостійного прогнозування своєї поведінки в будь-яких життєвих нестандартних ситуаціях на основі розвинутої здатності здобувати потрібну інформацію і аналізувати її стосовно мети; до мобілізації себе на виконання власного рішення всупереч різним обставинам і внутрішньому соціально немотивованому бажанню її припинити; до самостійного відстеження ходу виконання власних дій і їх результатів; до прояву оцінної рефлексії на основі сформованої самосвідомості і об'єктивної неупередженої оцінки своїх думок, дій, вчинків; до емоційно-адекватної реакції на різні ситуації власної поведінки.

А. А. Реан [6] розглядає чотири компоненти соціальної зрілості особистості. Ці компоненти є базовими, фундаментальними, оскільки навколо них певним чином і групується безліч інших. Такими компонентами є: «трійка» відповідальність, терпимість (толерантність), саморозвиток; четвертий інтеграційний компонент, який охоплює всі попередні і одночасно присутній у кожному з них — позитивне мислення, позитивне ставлення до світу.

Тож, щодо оцінки зрілості світоглядної культури особистості як такої, то у науковій літературі немає теоретично обґрунтованої позиції, яку б можна було підтримати однозначно. Є лише спроби зробити це на основі спостережень за окремими групами населення, наприклад, студентською молоддю. Так, наприклад, В. Р. Шамсутдінова вважає, що критерієм зрілості цього явища з позицій «світоглядної орієнтації особи на загальнолюдські соціокультурні норми, на духовно-патріотичні ідеали рідної культури і готовність особи слідувати їм в своїх справах і вчинках висвічують ступінь сформованості світоглядної культури» [9, с. 13]. Продовжуючи, дослідниця робить висновок про те, що «якісно-інтеграційні критерії світоглядної культури особи студента в умовах середньої професійної педагогічної освіти виявляють змістовне наповнення, якісні характеристики і індивідуальний рівень сформованості її когнітивного, емоційно-ціннісного, мотиваційно-сміслового і діяльнісно-продуктивного компонентів. Одночасно з цим, науково-теоретична і поведінково-вольова готовність, духовно-етична зрілість, соціальна і професійна компетентність особи дозволяють визначити у фахівців гуманітарного профілю рівень становлення світоглядної культури в цілому. А це виступає основою для цілісного соціально-педагогічного діагностування прояву рівнів сформованості світоглядної культури студента в процесі навчання у середньому спеціальному навчальному закладі.

Вочевидь досягнення у вищому навчальному закладі високого (системного, творчого) і середнього (достатнього, свідомого) рівня сформованості світоглядної культури студента — майбутнього фахівця об'єктивно вимагає випереджаюче педагогічне проектування системно-технологічної організації навчально-пізнавальної діяльності в умовах освоєння студентами гуманітарних дисциплін» [9, с. 15].

Однак, на нашу думку, інтегруючим засобом для судження про ступінь зрілості світоглядної культури особистості або критерієм є рівень її самовизначення, вектор її розвитку або мовою психологічної

науки — спрямованість особистості. Це одне і теж. «Виокремлюючи за допомогою свого світогляду особовий аспект культури, суб'єкт визначає поле і вектор свого розвитку» [7, с. 71].

Такий висновок ми робимо на основі того, що світогляд, як функціональний орган структури особистості, а світорозуміння як функціонал, є пусковим механізмом формування механізму самовизначення особистості, що діє на соціальному рівні, тобто вписує її у культурне середовище — суспільство. По-іншому, зрілість світоглядної культури особистості ми оцінюємо за її самовизначенням у цьому світі на основі вектора розвитку, як кінцевого його продукту. Від цього залежить її самореалізація у суспільстві.

Найважливішою якістю культури є цілісність і універсальність всіх культурних форм [5, с. 35]. Властивість світогляду, що забезпечує цю цілісність і універсальність, ми визначаємо як його культуру. Соціальна зрілість особистості людини — це її культура. У даному випадку світоглядна. Її можна розглядати в наступних аспектах:

а) як соціокультурний сенс, відбитий в категоріальному ладі: світ, людина, минуле, сьогодення і майбутнє, смисложиттєві питання, ідеали, ціннісні орієнтації;

б) все, що має особистісний сенс;

в) рівень розвитку функціональної світоглядної структури, що впливає на поведінку людини.

Культура світогляду включає не тільки спосіб духовно-світоглядної діяльності як діяльнісний компонент, ціннісно-сміслові придбання як змістовний аспект, але і формування внутрішнього світу людини. Культура світогляду — це такий його рівень, який забезпечує єдність сенсу, життя і творчої самореалізації людини.

Сенс, ідеали і цінності є концептуальними моментами. Їх конкретизація і розгортання визначає вибраний людиною стиль життя, професійне покликання, міру життєтворчості.

Продуктивність культури світогляду виражається в наступних основних критеріях [1]:

рівень світоглядної діяльності (усвідомленість організації світоглядного пошуку, її активність, синтезування нових прийомів і засобів світоглядної діяльності, способи вирішення виникаючих протиріч, глибина і свідомість цих процесів);

якість продуктів світоглядної діяльності (повнота, цілісність і інтегративність образів і картин світу);

внесок носія культури світогляду в смислову і світоглядну сферу інших людей, професійних, етнічних груп і ширших спільнот.

Інтелектуально-пізнавальна діяльність в рамках культури світогляду характеризується інтеграцією аксіолого-світоглядного пошуку і духовно-практичної діяльності. Це особова світоглядна система, сформована на основі загальнолюдських, національних і конкретно-історичних ідеалів, цінностей і власного життєвого досвіду, життєвих принципів, позицій і відносин, а не зовнішні світоглядні принципи, пропонувані людині, не формальні або фактичні моральні вимоги, а певний етап смисложиттєвих шукань, ним пережитий, виношений і відчутий. Вона представляє високий рівень готовності до реалізації і вдосконалення творчого підходу до конструювання власної життєдіяльності.

Ознаками світоглядної культури є уміння засвоювати символічно передану інформацію, розуміння мови мистецтва різних епох. Розширення сфери спілкування стає наслідком сформованої культури світогляду. Вона демонструє збіг культури і фундаментальних, глибинних основ особи людини, перекладає глобальні культурні проблеми мовою особової духовної культури. Вона — та частина внутрішнього світу людини, де відбувається формування світоглядних переконань, цінностей, ідеалів, культурно, соціально і особово санкціонованого способу діяльності в їх методологічних значеннях і характеристиках.

Її розвиток відбувається в процесі смислового обміну в системі «духовність — особа — культура» і задовольняє наступні вимоги:

облік методологічних і концептуальних положень культури;

усвідомлення і визначення особою своїх цілей;

визначення особою свого місця в системі «цивілізація — культура — духовність».

Вищевикладене дозволяє виділити особливості зрілої світоглядної культури:

розуміння її як відкритої системи, що постійно збагачується новими положеннями, що розкривають цінність людського буття;

творчий характер, що базується на якісно новому рівні рефлексії і саморефлексії, направлений на осмислення власного буття, як якоїсь цілісної єдності;

синтез загальнолюдських, національних, етнічних і групових цінностей;

творчий характер на методологічному, концептуальному рівні;

активний характер, що впливає на конструювання картин і образів світу, на самостійний, особовий, творчий вчинок.

Отже, проблема визначення міри зрілості світоглядної культури виявляється надзвичайно складною і цікавою. Ми запропонували власне бачення критерію зрілості світоглядної культури особистості, що є важливою проблемою для дослідників, а ще більше для експертів і вчителів-практиків, тренерів, громадських діячів, соціальних працівників, оскільки світоглядні функціонали формуються і набирають силу саме під час навчання у школі і вищому навчальному закладі. На основі вищевикладеного теоретичного аналізу зрілості світоглядної культури можна дійти до наступних висновків:

по-перше, процеси визрівання-становлення особистості мають безпосереднє відношення до світогляду людини, тобто це те, що складає її діяльнісну основу і без чого вона не буде мати право називатися особистістю;

по-друге, світоглядна культура охоплює культурологічний рівень буття людини і є посередником між простором, у якому об'єктивується сутнісні сили особистості і часом, що визначає буття смислової сфери особистості;

по-третє, критерієм зрілості світоглядної культури особистості є буття функціоналу світорозуміння, що з одного боку, інтегрує дію функціоналів нижчого рівня: світовідчуття, світоуявлення, світосприйняття, світобачення, а з другого боку — постачає на культурологічний рівень програму дій і енергію для формування синтетичного механізму самовизначення особистості;

Список використаних джерел:

1. Белых А. С. Культура мировоззрения как категория методологии педагогики / А. С. Белых [Электронный ресурс] // Проблемы сучасної педагогічної освіти: педагогіка і психологія: [зб. наук. пр.]. — 2003. — Випуск 5. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2003_5_1/doc_pdf/belih.pdf.
2. Кон И. С. Социологическая психология / И. С. Кон. — М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 1999. — 560 с.

3. Крюкова О. В. Соціальна зрілість особистості у сучасних психологічних дослідженнях / О. В. Крюкова // Проблеми сучасної психології: [зб. наук. пр.]. — К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2010. — Випуск 10. — С. 345–354.
4. Мироззренческая культура личности (философские проблемы формирования)/[Иванов В. П., Быстрицкий Е. К., Тарасенко Н. Ф., Козловский В. П.]. — К.: Наукова думка, 1986. — 295 с.
5. Мироззренческие ориентиры мыслительной культуры/АНУкр. Ин-т философии: / Отв. ред. В. Г. Табачковский, Е. И. Андрос. — К.: Наукова думка, 1993. — 166 с.
6. Общая психология и психология личности / Под ред. А. А. Реана. — М.: АСТ: АСТ МОСКВА; СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2009. — 639 с.
7. Соболева Н. И. Мироззрение и жизненный выбор личности / Н. И. Соболева. — К.: Наукова думка, 1989. — 120 с.
8. Сухобская Г. С. Понятие «зрелость социально-психологического развития человека» в контексте андрагогики / Г. С. Сухобская // Новые знания. — 2002. — № 4. — С. 17–20.
9. Шамсутдинова В. Р. Содержание и структура мироззренческой культуры личности студента ССЗУ педагогического профиля / В. Р. Шамсутдинова // Казанский педагогический журнал: [Научный психолого-педагогический журнал: методология, теория, практика]. — 2008. — № 1 (55). — С. 13–19.

Стаття надійшла до редакції 22.07.2013 р.

Хайруллина Ю. А. Критерий зрелости мироззренческой культуры личности: социальный аспект

Осмысливается критерий зрелости мироззренческой культуры личности как бытие функционала миропонимание в контексте культуротворческого процесса усвоения социальных ролей, включения в социальные отношения.

Ключевые слова: *мироззрение, личность, мироззренческая культура.*

Khayrullina Yu. O. The criteria of personality's world view culture growing up position: a social aspect

The article is devote to the social aspects of development the personality's world view culture, as an existence of world — understanding in a culture-creating process.

Keywords: *world view, personality, world view culture.*